Colloquium 3(55)/2024
ISSN 2081-3813, e-ISSN 2658-0365
CC BY-NC-ND.4.0
DOI: http://doi.org/10.34813/36coll2024

KSZTAŁCENIE KADR ZAKŁADÓW OPIEKUŃCZYCH ORAZ PRACOWNIKÓW SPOŁECZNO-OŚWIATOWYCH W STUDIUM SPOŁECZNYM KATOLICKIEJ SZKOŁY SPOŁECZNEJ W POZNANIU (1927–1939)*

Educating the staff of care facilities and social and educational workers at the Social College of the Catholic Social School in Poznań (1927–1939)

Mikołaj Brenk
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: mikolaj@amu.edu.pl
ORCID 0000-0001-6576-7163

Streszczenie

Artykuł prezentuje działalność edukacyjną Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu, która w latach 1927–39 kształciła działaczy społecznych oraz kadry zakładów opiekuńczo-wychowawczych na poziomie średnim, a od 1937 roku na prawach szkoły wyższej. Celem opracowania jest uzupełnienie dotychczasowej wiedzy na temat szkoły, której jak dotąd poświęcono jedynie trzy artykuły naukowe oraz kilka haseł encyklopedycznych. Podjęto także próbę odtworzenia na podstawie dostępnych źródeł kadry wykładowców szkoły oraz zarysu programu nauczania, co wydaje się ważnym aspektem z punktu widzenia podejmowanych w przyszłości badań. Nakreślono dzieje szkoły, formy pracy, a także jej znaczenie oraz status w szkolnictwie II RP z sektora opieki społecznej.

Podstawę źródłową artykułu stanowią zbiory archiwalne z archiwów poznańskich, które z racji ich szczątkowego charakteru (dokumenty uległy zniszczeniu podczas wojny) zostały uzupełnione o pomijane dotąd w kontekście badania dziejów Katolickiej Szkoły Społecznej w postaci rozproszonych dokumentów ze zbiorów archiwów i instytucji, dotyczące działalności wykładowców oraz osób z nią związanych. Dla uzupełnienia materiału archiwalnego poddano kwerendzie zawartość czasopism i opracowań, zwłaszcza o proweniencji kościelnej, wydawanych w okresie funkcjonowania szkoły, a także publikacji powstałych w latach późniejszych, omawiających szeroki kontekst analizowanej problematyki.

Słowa kluczowe: praca społeczna, kształcenie pracowników społecznych, historia pomocy społecznej, praca socjalna.

* Publikacja została przygotowana w związku z realizacją działania naukowego Narodowego Centrum Nauki Miniatura 5 nr 2021/05/X/HS6/01140.

Abstract

The article presents the educational activity of the Catholic Social School in Poznań, which in the years 1927–39 educated social activists and staff of care and educational institutions at the secondary level, and from 1937 on the rights of a university. The aim of the study is to supplement the existing knowledge about the school, which so far has been devoted to only three scientific articles and several encyclopedic entries. An attempt was also made to reconstruct the teaching staff of the school and the outline of the curriculum based on available sources, which seems to be an important aspect from the point of view of future research. The history of the school, forms of work, as well as its importance and status in the education system of the Second Polish Republic from the social welfare sector are outlined.

The source basis of the article are archival collections from the Poznań archives, which, due to their residual nature (the documents were destroyed during the war), have been supplemented with previously omitted in the context of researching the history of the Catholic Social School – dispersed documents from the collections of archives and institutions, concerning the activities of lecturers and people associated with it. In order to supplement the archival material, the content of magazines and studies, especially of church provenance, published during the period of the school's functioning, as well as publications created in later years, discussing the broad context of the analyzed issues, were subject to a query.

Keywords: social work, education of social workers, history of social assistance, social work.

Wprowadzenie

W międzywojennym Poznaniu od 1927 roku prężnie działała Katolicka Szkoła Społeczna (KSS) – szkoła dla pracowników służb społecznych i działaczy organizacji kościelnych, kształcąca na poziomie średnim w ramach Studium Społecznego, a od 1937 roku funkcjonująca na prawach szkoły wyższej jako Wyższe Katolickie Studium Społeczne (WKSS[1]). Była to jedyna szkoła w Wielkopolsce kształcąca na poziomie wyższym wychowawców i kadrę kierowniczą zakładów opiekuńczych dla dzieci, a zasięg jej oddziaływania był ogólnokrajowy. Z racji powojennych (a nawet jeszcze pozaborowych) niedostatków w zakresie szeroko rozumianych służb socjalnych, funkcjonowanie szkoły znacząco wpływało na uzyskiwanie i podnoszenie kompetencji osób tam pracujących. Wykładali w niej renomowani przedstawiciele ówczesnych nauk społecznych oraz cieszący się powszechnym uznaniem praktycy, co wskazuje na prestiż, którym cieszyła się ta poznańska uczelnia.

Podstawę źródłową artykułu stanowią zbiory z Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu, w obu przypadkach są to zbiory o charakterze szczątkowym (zasadniczą część spuścizny zniszczono w okresie II wojny światowej). W celu uzupełnienia źródeł wykorzystano archiwalia dotąd pomijane w kontekście badania dziejów KSS – rozproszone dokumenty ze zbiorów archiwów i instytucji, dotyczące działalności wykładowców oraz osób związanych ze szkołą, m.in. z Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie, Archiwum Archidie-

[1] W opracowaniu przyjęto nazwę Katolicka Szkoła Społeczna (KSS) dla określenia placówki w całym okresie jej istnienia.

cezji Katowickiej, Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W celu dalszego uzupełnienia źródeł poddano kwerendzie zawartość czasopism i opracowań, zwłaszcza o proweniencji kościelnej, wydawanych w okresie funkcjonowania szkoły, a także publikacji powstałych w latach późniejszych, omawiających szeroki kontekst analizowanej problematyki.

Celem opracowania jest uzupełnienie dotychczasowej wiedzy na temat Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu, ograniczającej się do trzech artykułów naukowych (Banaszak, 1974; Brenk, 2019; Piaszyk, 1979) oraz kilku haseł encyklopedycznych. Skupiono się na głównym kursie szkoły, tj. Studium Społecznym (od 1937 roku przemianowanym na Wyższe Katolickie Studium Społeczne). Podjęto także próbę odtworzenia, na podstawie kilkunastu dostępnych źródeł, kadry wykładowców szkoły oraz zarysu programu nauczania, co wydaje się ważnym aspektem z punktu widzenia podejmowanych w przyszłości badań. Nakreślono dzieje szkoły, formy pracy, a także jej znaczenie oraz status w szkolnictwie II RP z sektora opieki społecznej.

Kształcenie pracowników społecznych w Polsce międzywojennej

Charakteryzując pierwsze lata Drugiej Rzeczypospolitej, możemy posłużyć się terminem „kryzys społeczeństwa", oznaczającym współistnienie – obok trudności gospodarczych – także zapaści socjalnej i moralnej. Odrodzone po latach niewoli i zaborów niepodległe państwo Polskie dopiero tworzyło swoje struktury organizacyjne, dążyło do możliwego ujednolicenia rozwiązań organizacyjnych na terenach złożonych z ziem trzech zaborów. W konsekwencji nie było w stanie w pełni zaradzić negatywnym zjawiskom gospodarczym i społecznym, takim jak kryzys ekonomiczny związany z drożyzną, inflacją, bezrobociem, także roszczeniom własnościowym na wsi i inne, będącym źródłem niepokojów. W skrajnie trudnej sytuacji znalazły się warstwy najuboższe, dzieci osierocone w wyniku działań wojennych, nie brakowało także dzieci bezdomnych i niczyich (Malinowski, 1998, s. 15–18).

W celu ograniczenia negatywnych zjawisk społecznych po 1918 roku systematycznie tworzono koncept systemu opieki społecznej, którego symbolicznym wyznacznikiem była uchwalona w 1923 roku ustawa o opiece społecznej (zob. Brenk, 2014). Ponadto kontynuowano tradycje oddolnej pracy społecznej wypracowane w okresie zaborów: działalność charytatywną prowadziły dalej zakony i podmioty kościelne, a także fundacje i organizacje pozarządowe – stanowiło to cenne uzupełnienie działań państwowych. Projektowanie spójnej struktury socjalnej zakładało konieczność rozpoczęcia żmudnego procesu profesjonalizacji działań, kadr i instytucji pomocowych. Zatem jedną z pilnych do zażegnania bolączek opieki społecznej II RP był chroniczny niedobór wykwalifikowanej kadry, zarówno osób na stanowiskach kierowniczych, jak i wychowawców w placówkach dla dzieci i młodzieży. Postulowano, by wzorem niektórych krajów Zachodu (Niemiec, Szwajcarii, Anglii, Belgii) tworzyć

w Polsce szkoły kształcące profesjonalnie przygotowane osoby potrafiące efektywnie udzielać pomocy (Feuerstein, 1930, s. 7), co w praktyce miało oznaczać stopniowe odchodzenie od spontanicznych odruchów opartych na filantropii na rzecz państwowego systemu opieki.

Krokiem milowym w rozwoju polskich profesjonalnych kadr służb społecznych było powołanie przez Helenę Radlińską w 1925 roku Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, pierwszej wyższej szkoły dla tej grupy zawodowej (zob. Wyrobkowa-Pawłowska, 1991). Pisząc o charakterze kształcenia na tej uczelni, Wiesław Theiss wspomina:

> […] odbywa się to w klimacie tolerancji dla różnych stanowisk i wyborów światopoglądowych, politycznych, społecznych. Do 1939 roku Studium kończy około 600 absolwentów. Są oni zawodowo obecni, a wraz z nimi specjalny, bo oparty na „służbie" etos pracownika społecznego, na różnych polach pracy kulturalno-oświatowej i opieki społecznej II Rzeczypospolitej. Drugą ważną podstawą ich działalności jest w pełni profesjonalny, odpowiadający ówczesnym standardom europejskim, warsztat pracy socjalnej, wyposażony w określone instrumenty diagnozy oraz metody pracy społecznej. (2001, s. 20)

Geneza i powstanie Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu

Określając przyczyny powołania Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu, należałoby wskazać przynajmniej dwa aspekty. Pierwszy dotyczy wspomnianego zapotrzebowania na wychowawców oraz kadry kierownicze zakładów opiekuńczych (których znakomita część była prowadzona przez zakony i inne podmioty kościelne). Drugi natomiast łączy się z dynamicznie wówczas rozbudowywanymi strukturami ruchu Akcji Katolickiej oraz rozwojem katolickiej nauki społecznej, a w ślad za tym większym udziałem katolików świeckich w życiu zarówno Kościoła, jak i społeczeństwa (w tym wszelkiego rodzaju instytucji, organizacji, stowarzyszeń, partii politycznych itp.) – rolą absolwentów KSS miało być pełnienie funkcji liderów w swoim środowisku, uwrażliwionych na potrzeby innych. Ten drugi wątek – z racji obszerności zagadnienia – wymaga osobnego opracowania i w niniejszym tekście będzie potraktowany marginalnie.

Wobec powyższego należy zauważyć, iż utworzenie w 1925 roku wspomnianego Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie nie było bezpośrednim bodźcem do uruchomienia po dwóch latach w Poznaniu placówki o podobnym charakterze (tj. kształcącym pracowników społecznych). Wskazuje na to choćby fakt, iż komitet organizacyjny poznańskiej szkoły ukonstytuował się już wcześniej, w styczniu 1924 roku. Wówczas też przyszły dyrektor, ks. Edward Kozłowski rozpoczął administrowanie budynkiem i organizowanie zaplecza dla KSS, a także ogłosił w „Przewodniku Społecznym" artykuł nakreślający koncepcję placówki i omawiający trwające przygotowania do jej uruchomienia (Kozłowski, 1924). Ponadto przed rozpoczęciem pierwszych kursów w Poznaniu, na polecenie arcybiskupa

Augusta Hlonda, udał się w czteromiesięczną podróż służbową do Niemiec, Holandii, Belgii, Francji, Włoch, Austrii i Czechosłowacji w celu zapoznania się z funkcjonowaniem katolickich szkół społecznych w tych krajach (*Korespondencja*, 1927). W wyniku przeprowadzonego rekonesansu wzorem dla KSS w fazie organizacyjnej stały się szkoły społeczne: w niemieckim Mönchengladbach, a zwłaszcza w belgijskim Leuven (Bender, 2005, s. 163). Natomiast – co oczywiste – poznańskie studium funkcjonowało w polskim systemie prawno-organizacyjnym i jako drugi pod względem wielkości (po warszawskim) ośrodek kształcący kadry zakładów współpracowało w wyznaczaniu standardów kształcenia pracowników społeczno-oświatowych (por. Leśniewska, 1937, s. 6–7).

Wybór stolicy Wielkopolski na lokalizację placówki miał charakter czysto pragmatyczny. Wiązało się to z osobą prymasa Polski, będącego jednocześnie arcybiskupem poznańskim i gnieźnieńskim. Również w Poznaniu w 1930 utworzono Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, dla którego KSS miała kształcić przyszłe kadry. W Poznaniu działały już wcześniej trzy szkoły wyższe: w 1919 roku powstały Uniwersytet Poznański (UP) oraz Państwowa Wyższa Szkoła Budowy Maszyn i Elektrotechniki, a w 1926 roku Wyższa Szkoła Handlowa. Ponadto w 1919 roku uruchomiono studia na poznańskim seminarium. Kadra tych ośrodków, zwłaszcza wydziału prawno-ekonomicznego uniwersytetu, na którym współtwórca KSS ks. Stanisław Adamski był profesorem honorowym (*Skład uniwersytetu*, 1928, s. 4) oraz profesorów seminarium, stanowiła doskonałe zaplecze do budowania zespołu wykładowców szkoły katolickiej o profilu społecznym.

Za początek działalności KSS przyjmuje się moment jej erygowania w dniu 13 czerwca 1927 roku przez Arcybiskupa Gnieźnieńskiego i Poznańskiego kardynała Augusta Hlonda, Prymasa Polski oraz powołania na jej dyrektora ks. Edwarda Kozłowskiego. Warto jednak zaznaczyć, iż już kilka lat wcześniej przygotowano zaplecze materialne i formalno-administracyjne placówki: zakupiono, wyremontowano i wyposażono pomieszczenia w dużej kamienicy w centrum Poznania, tj. przy ul. Podgórnej 12b (dziś: Podgórna 9); zaadaptowano bibliotekę Drukarni i Księgarni św. Wojciecha oraz znacząco ją powiększono o zbiór literatury społecznej[2]. Od początku zadbano o możliwą niezależność placówki, będącą odrębną instytucją archidiecezji poznańskiej, posiadającą osobowość prawną. Jej dochody pochodziły z dofinansowania Drukarni i Księgarni św. Wojciecha, prowadzenia czasopisma „Przewodnik Społeczny" oraz opłat za studia wnoszonych przez słuchaczy. W myśl statutu szkoła podlegała miejscowemu arcybiskupowi, który mianował i odwoływał dyrektora, delegował do władz szkolnych swojego reprezentanta (ks. Józefa Kłosa), posiadał głos

[2] Księgozbiór biblioteki Katolickiej Szkoły Społecznej w 1939 roku wynosił 4173 publikacje. W znaczącej większości został zniszczony w okresie II wojny światowej (Bieńkowska, 2000, s. 218).

ostateczny w rozstrzyganiu decyzji dotyczących placówki, w tym możność unieważniania zarządzeń organów szkoły. Zarząd placówki stanowiło kuratorium szkoły złożone z przedstawicieli organizacji katolickich i osób mianowanych przez arcybiskupa. W pierwszym składzie kuratorium zasiadali: prezes – ksiądz infułat S. Adamski, jego zastępca ksiądz prałat Józef Prądzyński z Ligi Katolickiej oraz sekretarz – ks. Czesław Michałowicz ze Związku Katolickich Towarzystw Robotników Polskich, ks. Tadeusz Zamysłowski ze związku kapłanów „Unitas", ks. Franciszek Forecki ze Związku Kobiet Pracujących, ks. Walenty Dymek ze związku Towarzystw Dobroczynności „Caritas", ks. Ludwik Janosz ze Związku Młodzieży Polskiej, ks. Walerian Adamski – dyrektor Zjednoczenia Młodzieży Polskiej, ks. Józef Szulc ze Związku Młodych Polek oraz ks. Józef Prądzyński z Ligi Katolickiej (*Statut,* 1927, art. 5–9, 16).

Organizacja nauczania

Głównym celem działalności szkoły było prowadzenie Studium Społecznego[3], które realizowało zadania zapisane w statucie: szerzenie i pogłębianie katolickich zasad społecznych oraz metod działania społecznego; przygotowanie kierowników i współpracowników społecznej akcji katolickiej; popieranie katolickiego ruchu naukowego w tej dziedzinie (*Statut*, 1927, art. 3). Dyrektor od początku istnienia placówki zabiegał o ustawiczne podnoszenie jej rangi, dążył do uzyskania przez studium statusu szkoły wyższej. Już po dwóch latach działalności na XIV Konferencji Oświatowej w Krzemieńcu mówił, że „charakter Katolickiej Szkoły Społecznej jest swoisty, że nie jest to szkoła średnia, nie jest jednak szkołą wyższą" (Kozłowski, 1930, s. 127). Kilka lat później, tj. w 1933 roku rozpoczął zabiegi o nadanie przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) rangi szkoły wyższej, co zaowocowało zatwierdzeniem statutu, dzięki czemu słuchacze od października 1937 roku byli studentami Wyższego Katolickiego Studium Społecznego, podlegającego oprócz – jak dotychczas – arcybiskupowi poznańskiemu, również nadzorowi ministerstwa (*Statut*, 1937, art. 5). W sukcesie poznańskiej uczelni dużą rolę odegrało poparcie udzielone przez bpa katowickiego Stanisława Adamskiego, który bezpośrednio w tej sprawie zwracał się do ministra, ks. Bronisława Żongołowicza (*Korespondencja,* 1936, k. 59–60). Wobec tych zmian jednym z rozbudowywanych w kolejnych latach elementów był program studiów, co w konsekwencji wydłużyło okres nauki z początkowych dwóch lat do trzech lat i trzech miesięcy (*Statut,* 1937, art. 14), do których wliczała się także praktyka.

[3] Oficjalna nazwa „Studium Społeczne Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu" była używana na dokumentach (np. na dyplomach i indeksach), natomiast w publikacjach i opracowaniach z tego okresu jako określenie tegoż dwuletniego studium spotkamy także inne nazwy, np. „Katolickie Studium Społeczne" oraz „Katolicka Szkoła Społeczna".

Zajęcia w KSS miały charakter wykładów; ćwiczeń uczących praktycznych umiejętności (np. związanych z prowadzeniem księgowości czy pracy w sekretariacie); seminariów przeprowadzanych w małych grupach, na których wymagano od studentów samodzielnego formułowania wypowiedzi ustnych i pisemnych; hospitacji w formie wizytowania stowarzyszeń placówek społeczno-oświatowych (głównie z Poznania i okolic). Na pierwszym roku przeważały zajęcia teoretyczne. Drugi rok rozpoczynała około półroczna praktyka ciągła, w czasie której studenci raz w miesiącu szczegółowo relacjonowali pisemnie jej przebieg koordynatorowi prof. M. Wachowskiemu. Kolejne trymestry miały charakter bardziej praktyczny z przewagą dyscyplin normatywnych. Przedmioty kończyły się egzaminami i kolokwiami, obowiązywał końcowy egzamin, a także praca egzaminacyjna (*Relacja*, [1977]; Kozłowski, 1930, s. 127–128). Większość przedmiotów realizowana była wspólnie, natomiast wybrane zajęcia i seminaria dzielono na dwie specjalności: 1) grupa A: akcji charytatywnej i opieki społecznej, 2) grupa B: pracy społeczno-oświatowej.

Przykładowy program kursu przedstawiono w Aneksie. Punktem wyjścia do opracowania tabeli stanowi jedyny znany na ten moment indeks KSS dla gr. B, dokumentujący cały przebieg studiów. Brakujące dane grupy A oraz niepewne dane (np. odręcznie pisane nazwy przedmiotów i nazwiska) zostały uzupełnione na podstawie dostępnych danych z innych lat.

Studenci

Szkoła – jak pisał dyrektor – stawiała sobie za cel „wykształcenie teoretyczne i praktyczne w duchu katolickich ideałów społecznych pracowników zawodowych dla instytucji i organizacji społecznych, jak dzieł katolickiej akcji społecznej i charytatywnej, państwowych, samorządowych oraz prywatnych biur i instytucji opieki społecznej, instytucji ubezpieczeń społecznych (kas chorych, funduszu bezrobocia, ubezpieczalni krajowych), biur pośrednictwa pracy oraz poradni zawodowych, związków zawodowych i wszelkiego rodzaju innych organizacji społecznych. Rozwijająca i rozbudowująca się coraz silniej akcja społeczna i charytatywna naszych czasów potrzebuje bowiem, specjalnie do swych funkcji przygotowanych, zawodowych pracowników społecznych (*Prospekt*, 1928, s. 165–166)”.

Warunkiem rozpoczęcia nauki było ukończenie 18. roku życia oraz dostarczenie kompletu dokumentów: aktu urodzenia, świadectwa chrztu, listu polecającego od proboszcza, prefekta lub innej osoby cieszącej się autorytetem w dziedzinie pracy społecznej oraz odręcznie sporządzonego życiorysu. Jeżeli chodzi o wykształcenie, to wymagane było posiadanie świadectwa dojrzałości, ewentualnie innego świadectwa szkolnego wraz z dokumentacją potwierdzającą odbytą praktykę społeczną (*Prospekt*, 1930, s. 402). W momencie otrzymania uprawnień szkoły wyższej zrezygnowano

z tego wyjątku i przyjmowano już tylko osoby posiadające świadectwo dojrzałości szkoły średniej lub zawodowej (*Korespondencja*, 1938, k. 39).

Szkoła była odpłatna. Czesne w 1928 roku (gdy nauka trwała dwa lata) wynosiło 200 zł na pierwszym roku i 100 zł na drugim. W 1937 roku już 360 zł rocznie (przez trzy lata nauki). Ponadto dochodziły koszty dodatkowe w postaci opłat za zakwaterowanie i wyżywienie, rekolekcje zamknięte oraz wycieczki naukowe (*Prospekt*, 1937, s. 5). Po trzech miesiącach studenci studium mogli ubiegać się o wsparcie socjalne – możliwość zwolnienia z części lub całości opłat za naukę, a w niektórych przypadkach także dodatkowe stypendium na utrzymanie. Po uzyskaniu przez placówkę charakteru szkoły wyższej studenci otrzymali 50-procentowe zniżki na dojazdy koleją (*Prospekt* 1937, s. 5; Relacja, [1977]).

Nie zakładano rozwoju szkoły poprzez zwiększenie liczby słuchaczy – władze placówki dążyły do uzyskania przez nią elitarnego statusu, a utrzymywana na każdym z roczników względnie stała liczba trzydziestu studentów gwarantowała możliwość selekcji kandydatów, a następnie indywidualnej pracy z profesorami i efektywne przeprowadzanie seminariów odbywanych w podziale na mniejsze grupy. Charakter szkoły zakładał możliwość skreślenia z listy studentów osób, które swoim zachowaniem lub mizernymi postępami w nauce nie wpisywały się w jej profil. Dyrektor uzasadniał takie podejście w sposób następujący: „kierownik szkoły, mając słuchaczy przez dłuższy czas pod bezpośrednią obserwacją przy wspólnej pracy, jest w możności poznać ich uzdolnienia do pracy społecznej dość dokładnie i w razie potrzeby nie może się cofać przed eliminowaniem z uczelni słuchaczy nieodpowiednich" (Kozłowski, 1930, s. 127, 138).

Szkoła miała charakter koedukacyjny, choć z racji feminizacji profesji związanych z pracą społeczną w Polsce, również na poznańskiej uczelni przeważały kobiety: w roku akademickim 1937/38 na 97 osób było 76 kobiet i 21 mężczyzn. Dla porównania Sekcja Społeczno-Oświatowa działająca na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (wcześniej jako Studium Pracy Społeczno-Oświatowej) w tym samym roku posiadała 199 słuchaczy: 114 kobiet i 85 mężczyzn (*Słuchacze*, 1938, k. 6).

Wysoki poziom merytoryczny zajęć w Katolickiej Szkole Społecznej znajduje potwierdzenie nie tylko w deklaracjach kierownictwa szkoły, ale także we wspomnieniach jej absolwentów. Zygmunt Dulczewski (1916–2004), zasłużony poznański socjolog, lokalizuje początki swojej naukowej drogi na salach wykładowych KSS, gdzie wykłady i seminaria prowadził Tadeusz Szczurkiewicz. Dały mu one impuls do podjęcia równolegle studiów na Uniwersytecie Poznańskim, gdzie z kolei wykładał Florian Znaniecki (Dulczewski, 1996, s. 114–115). O wykładach prof. Szczurkiewicza w KSS pisał on, że:

> Cieszyły się na uczelni swoistą sławą ze względu na bardzo wysoki poziom teoretyczny i terminologię naukową *naszpikowaną* wyrazami obcymi, trudno zrozumiałymi zwłaszcza dla słuchaczy pierwszego roku (nie czytających dotąd rozpraw naukowych). Był to zabieg dydaktyczny profesora, przysłowiowe *uderzenie obuchem w głowę*, danie do zrozumienia, że nauka to nie zabawa, że trzeba wziąć się w garść, żeby wykład zrozumieć. (Dulczewski, 1997, s. 587)

Kadra kierownicza i wykładowcy

Grono dydaktyków szkoły stanowiła dyrekcja, profesorowie stali oraz nauczyciele przedmiotowi. Dyrektorem od początku istnienia szkoły był ks. Edward Kozłowski (1888–1941), który po ukończeniu seminarium odbył studia ekonomiczno-polityczne na UP, uzyskując w 1925 roku tytuł magistra, a w półtora roku później stopień doktora. Mimo zdobytego warsztatu i przygotowania merytorycznego nie kontynuował w późniejszych latach pracy naukowej, poświęcając się licznym obowiązkom, m.in. zarządzaniu szkołą społeczną oraz redagowaniu miesięcznika „Przegląd Społeczny" (zob. Brenk, 2022; *Dyplom*, 1925). Mimo założonego w statucie szkoły (art. 10) stanowiska zastępcy dyrektora, nie zostało ono w kolejnych latach obsadzone i przy zmianie tego aktu prawnego w 1937 roku je pominięto (*Statut*, 1937, art. 8).

Poza dyrektorem istotny wpływ na kluczowe decyzje dotyczące szkoły miał ks. Stanisław Adamski (1875–1967). Gdy szkoła powstawała, był już doświadczonym i zaangażowanym kapłanem, zasiadającym w kolejno w Sejmie (1919–1922) i Senacie (1922–1927), cenionym w Wielkopolsce społecznikiem o niezwykłym talencie organizacyjnym, koordynującym największe instytucje i działania z zakresu katolicyzmu społecznego w archidiecezji poznańskiej. Toteż właśnie jego prymas powołał na prezesa kuratorium KSS oraz powierzył mu przygotowanie pierwszego programu szkoły. Tylko pierwsze roczniki studentów poznały ks. Adamskiego w roli ojca duchownego, gdyż w 1930 został mianowany biskupem diecezji katowickiej. W kolejnych latach, mimo wynikających z tej funkcji obowiązków, był żywo zainteresowany działalnością współtworzonej przez siebie placówki, starał się wpływać na jej dalszy rozwój (Chamot, 1991, s. 10–11; Gulczyński, 2001, s. 28; *Sprawozdanie*, 1928, s. 7).

W okresie przygotowawczym i pierwszych latach funkcjonowania szkoły ważną rolę w kwestiach organizacyjnych odgrywała Wanda Szuman, pełniąca w latach 1926–1932 funkcję kierowniczki prowadzonych przez KSS kursów kwalifikacyjnych dla wychowawczyń kościelnych zakładów wychowawczo-opiekuńczych[4]. Jej rola wychodziła daleko poza formalną rolę zarządzania kursami, gdyż wspólnie z dyrektorem

[4] Zwłaszcza w pierwszych latach, poza głównym Studium Społecznym, szkoła zarządzana przez ks. Kozłowskiego prowadziła liczne kursy i szkolenia. Spośród nich największą rolę odegrał organizowany cyklicznie od 1926 roku kurs kwalifikacyjny dla wychowawczyń kościelnych zakładów opiekuńczych. Trwający dwa lata, nie licząc okresu praktyki, przeznaczony dla osób już pracujących w zakładach kościelnych, a nieposiadających wykształcenia

zabiegała o zapraszanie wykładowców cieszących się powszechnym uznaniem (m.in. Józefa Czesława Babickiego, s. Urszuli Ledóchowskiej) oraz o nadanie państwowych uprawnień dla uzyskiwanych przez absolwentów dyplomów (*Korespondencja*, 1930, k. 56–57; *Kurs*, 1928;). Budowany wówczas prestiż studiów w nowo powstałej placówce i tworzony starannie zespół kadrowy stanowiły trzon dla powstającej szkoły społecznej. W 1933 roku W. Szuman ograniczyła pracę w KSS jedynie do prowadzenia wykładów, z racji objęcia stanowiska kierowniczki w poznańskim Katolickim Instytucie Wychowawczym, powołanym m.in. na skutek wzrostu zapotrzebowania na kursy dokształcające dla wychowawczyń przedszkoli (Kamiński, 2013, s. 210; Leśniewska, 2009, 22–23; Siwek i Wiśniewska, 2009, s. 98).

KSS zatrudniała na etatach do czterech profesorów stałych, którzy prowadzili po kilka przedmiotów zgodnie ze swymi specjalizacjami. Jedynym pracującym przez cały okres istnienia uczelni stałym profesorem był ks. Kozłowski. Ponadto w pierwszym roku działalności zatrudniono ks. Władysława Krawczyka (1892–1973), dotychczasowego prefekta gimnazjum w Radomiu, sekretarza generalnego radomskiego Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich. Pracował on w Poznaniu trzy lata (do 1931 roku), po czym powrócił do swojej diecezji, gdzie został dyrektorem Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej oraz pełnił funkcje dydaktyczne i kierownicze w seminarium (Gajewski, 2002, ł. 1234; *Sprawozdanie*, 1929, s. 3).

1 września 1929 roku pracę w charakterze profesora stałego podjął Tadeusz Szczurkiewicz (1895–1984), który w tym czasie uzyskał na Uniwersytecie Poznańskim stopień doktora w zakresie przedmiotów, które prowadził w KSS: socjologii (jako przedmiotu głównego) i psychologii (jako przedmiotu pobocznego), natomiast habilitację i stopień docenta nadano mu w czerwcu 1939 roku. Etat Szczurkiewicza był niezwykle istotny – został zatwierdzony przez Departament Szkół Wyższych MWRiOP, co czyniło z niego delegata ministerstwa na egzaminach dyplomowych i gwarantowało uprawnienia państwowe absolwentom legitymujących się dyplomem KSS. Postać tego profesora w szkole katolickiej wskazuje na przywiązywanie dużej wagi do kompetencji naukowych i osobowościowych wykładowców, nawet kosztem ich deklaracji wyznaniowych i ogólnie pojętej religijności. W swoim pisanym po wojnie życiorysie wyraźnie podkreślał, że „dyrekcja Studium angażując mnie, znała mój ówczesny indyferentyzm religijny i w umowie zawartej ze mną zastrzegała tylko nieatakowanie w wykładach dogmatów katolicyzmu" (*Umowa*, 1929; Wesołowski, 1981, s. 137).

Z kolei od początku roku akademickiego 1930/31 do wybuchu wojny profesorem stałym był Marian Wachowski (1903–1970), asystent w Katedrze Pedagogiki UP,

w tym zakresie (z racji specyfiki kadry zakładów kościelnych z kursu korzystały przede wszystkim siostry zakonne, w tym należące do zakonów bezhabitowych).

który w roku 1929 uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie rozprawy pt. *Samokształcenie młodzieży gimnazjalnej*, a przewód habilitacyjny na podstawie pracy wydanej w 1939 roku przeprowadził na tajnym Uniwersytecie Ziem Zachodnich w 1943 roku. W KSS prowadził seminaria i zajęcia dydaktyczne z zakresu szeroko pojętej pedagogiki, m.in. oświaty dorosłych i opieki nad dzieckiem, koordynował także praktyki. Jego zatrudnienie w KSS wynikało z tymczasowego braku etatu na Uniwersytecie Poznańskim (Kosiek, 1971, s. 603; Kozłowski, 1970, s. 155; Wincławski, 2011, s. 125). Mimo oczekiwania na zatrudnienie w uniwersytecie, bardzo zaangażował się w rozwój KSS, zdobywając pełne zaufanie dyrekcji szkoły. Ks. Kozłowski pisał o nim, że:

> […] jest to fachowy i bardzo głęboki pedagog z dotychczas zachowywaną metodą postępowania. W latach współpracy z nim nauczyłem się go bardzo cenić, m.in. szczególnie dla jego poczucia odpowiedzialności za wypowiadane słowa. Stosunek zaś jego do autorytetu oparty jest na wskazaniach dawnej tradycji pedagogicznej. To jego nastawienie zaznacza się też w bardzo wyraźny sposób w jego działalności jako kierownika praktyki słuchaczy. Tak w instrukcjach swych dla słuchaczy, idących na praktykę, domaga się on od nich lojalności organizacyjnej i jak najwyraźniej przestrzega ich przed niewłaściwą i przedwczesną krytyką instytucji, w których będą praktykować. (*Korespondencja*, 1936a, k. 100)

Rok później na stanowisku profesora stałego zatrudniono Jerzego Gutsche (1893–1940), absolwenta prawa na Uniwersytecie Poznańskim z 1925 roku, od 1929 roku wykładającego również w poznańskiej Wyższej Szkole Handlowej (Łoza, 1938, s. 240). W KSS prowadził przedmioty prawnicze, lecz jego szczególną pasją było dziennikarstwo – pracował w redakcjach kilku czasopism (m.in. w należącym do KSS „Przeglądzie Społecznym"), pisał liczne artykuły, prowadził wykłady i felietony w poznańskiej rozgłośni radiowej. Z pewnością jego zainteresowania byłyby wykorzystane w przygotowywanej nowej specjalności o profilu dziennikarskim, którą planowano otworzyć przy KSS. Oddział ten miał być pomyślany dla przyszłych dziennikarzy katolickich z całej Polski, a koncepcję jego stworzenia uzgadniał dyrektor szkoły z biskupem katowickim Stanisławem Adamskim od grudnia 1936 roku (*Korespondencja*, 1936a, k. 149).

Oprócz stałych profesorów zajęcia prowadzili także nauczyciele dochodzący, będący praktykami i specjalistami w dziedzinach, które wykładali. Wywodzili się oni głównie spośród pracowników Uniwersytetu Poznańskiego oraz seminarium Archidiecezji Poznańskiej. Spośród wykładowców uniwersyteckich swój znaczący wkład w kształcenie działaczy katolickich w WKSS wniósł Witold Bronowski (1899–1975), który w 1924 roku ukończył z tytułem magistra Wydział Prawno-Ekonomiczny UP, a w 1925 roku uzyskał na Uniwersytecie w Brukseli doktorat z prawa i podjął pracę na UP w charakterze starszego asystenta na seminarium prawa publicznego. W KSS prowadził zajęcia z prawa konstytucyjnego i administracyjnego dla pierwszego rocznika słuchaczy (1928/1929). Jego ponadprzeciętne zdolności zdobyły uznanie, stąd pracę wykładowcy zamienił na służbę dyplomatyczną. Był m.in. współpracownikiem

Sekcji Informacyjnej Sekretariatu Ligi Narodów (1929–1933), pracownikiem wydziału prasowego Ministerstwie Spraw Zagranicznych (od 1934 roku), a od 1937 do 1944 roku attaché do spraw prasowych w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej przy Watykanie (*Program*, [1938], k. 4–14; *Rocznik*, 1939, s. 148, 269; *Skład*, 1928, s. 26; *Sprawozdanie*, 1930, s. 7).

Na uniwersytecie pracował także Stefan Rosiński (1888–1964) – był doktorem nauk ekonomiczno-politycznych i docentem ekonomii, a od 1920 roku zatrudniony był na UP m.in. jako zastępca profesora na wydziale prawno-ekonomicznym. W 1926 roku równolegle podjął pracę dydaktyczną w nowo powstałej Wyższej Szkole Handlowej w Poznaniu, w 1930 roku habilitował się w zakresie ekonomii i polityki ekonomicznej. Poza tym z uniwersytetem związani byli następujący wykładowcy: doktor filozofii Stefan Frycz, który prowadził zajęcia zlecone z historii wychowania i szkolnictwa na Wydziale Humanistycznym UP; doktor medycyny i profesor Wydziału Lekarskiego UP Paweł Gantkowski (1869–1938), a także Franciszek Witaszek (1908–1943), starszy asystent Zakładu Higieny UP, lekarz mikrobiolog i higienista (Dybowski, 1938, s. 547–548, *Skład*, 1931, s. 8, 25; Zakrzewski, 1965, s. 73–74).

Cotygodniową egzegezę Pisma Świętego ze studentami przeprowadzał jeden z największych polskich biblistów ks. Seweryn Kowalski (1890–1956), który w 1925 roku na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie otrzymał doktorat z teologii, po czym wyjechał na dalsze studia do Rzymu na Biblicum. Brak wykładowcy w seminarium poznańskim skłonił go do powrotu, objęcia profesury w 1927 roku i równoległego prowadzenia zajęć w KSS. Wydział Teologiczny lwowskiego uniwersytetu przyznał mu w 1938 roku habilitację (Szczurek, 1957, s. 2). Z kolei ks. Walerian Adamski (1885–1965) był w poznańskim seminarium wykładowcą socjologii. W 1927 roku obronił pracę doktorską na wydziale humanistycznym UP u F. Znanieckiego. Angażował się w pracę ze stowarzyszeniami młodzieżowymi. W KSS był zatrudniony jako wykładowca dochodzący, lecz z racji dużej liczby prowadzonych zajęć postrzegano go jako „faktycznego profesora WKSS" (Dulczewski, 1997, s. 590). Wykładowcą seminaryjnym był także ks. Zygmunt Baranowski (1884–1966), który przez cały okres działalności KSS prowadził wykłady z zakresu apologetyki, dogmatyki i etyki. Był on absolwentem uniwersytetu w Munster, gdzie w 1912 roku uzyskał doktorat. W 1926 roku został zatrudniony jako profesor teologii moralnej i dogmatyki w poznańskim seminarium, a od września 1939 był jego rektorem (Karłowski, 1997, s. 111–113; Teinert, 1976, ł. 11).

Wykłady w KSS prowadziło wielu spośród wielkopolskich społeczników. Zajęcia z bibliotekarstwa dla grupy oświatowej prowadził w pierwszych latach działalności szkoły ks. Antoni Ludwiczak (1878–1942), mający ogromne doświadczenie w zakładaniu bibliotek i czytelni ludowych (Maliszewski, 2013, s. 171). Wykłady te w latach 1933–1938 przejęła Maria Rymarkiewicz (1887–1967), doktor filozofii, kie-

rowniczka Biblioteki Towarzystwa Czytelni Ludowych im. Kraszewskiego oraz zastępczyni dyrektora w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu (Głowinkowska, 1969, s. 190). Specjalistą dzielącym się swoim doświadczeniem ze słuchaczami był także dr Stefan Wilczyński, naczelnik Wydziału Pracy i Opieki Społecznej w województwie poznańskim, długoletni działacz społeczny, mający doświadczenie w strukturach opieki społecznej (*Pierwszy*, 1933, s. 70). Specjalistą od aspektów prawa kościelnego był ks. Stanisław Bross (1895–1982), doktor teologii i prawa kanonicznego, bardzo aktywny działacz Akcji Katolickiej i twórca jej struktur (Damazyn, 2017, s. 136). Z kolei prawo cywilne wykładał Michał Howorka (1900–1942), poznański prawnik, adwokat, który w 1924 uzyskał dyplom na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Wśród wspomnień studentów pojawia się także ks. Stefan Janiak (1901–1996), w diecezji pełniący funkcję dyrektora okręgu Związku Towarzystw Dobroczynnych „Caritas". Dlatego też w KSS powierzono mu prowadzenie zajęć i seminariów dla grupy akcji charytatywnej i opieki społecznej (*Caritas*, 1928, s. 99).

Zakończenie

Istniejąca przez jedenaście lat Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu powstała w odpowiedzi na pilne potrzeby, które pojawiły się w tworzonym po odzyskaniu niepodległości społeczeństwie. Były one związane z chęcią rozpoczęcia wśród liderów i kadr instytucji oraz stowarzyszeń społecznych działań profesjonalnych, tj. opartych na wiedzy akademickiej i doświadczeniaach praktyków. Dlatego też mimo wyraźnie wyznaniowego charakteru, dyrekcja – za przyzwoleniem władz zwierzchnich – nie wahała się przed zaangażowaniem zespołu dydaktyczno-metodycznego związanego czynnie przede wszystkim z uniwersytetem, uzupełnionego o jego wybitnych absolwentów i czołowych wielkopolskich społeczników (również osób duchownych). Ten zespół ludzi zaangażowanych społecznie, wykorzystując klasyczne metody kształcenia zawodowego na poziomie akademickim, potrafił skutecznie zaszczepić wiedzę połączoną z dobrą praktyką w młodych ludziach, którzy stanowili pierwszy element żmudnego procesu profesjonalizacji służb społecznych. Niestety wybuch wojny, a także powojenny ustrój komunistyczny, zaprzepaściły szansę ledwie rozpoczętego rozwoju KSS, a także szkół o podobnym profilu i potencjale – wspomnianego warszawskiego studium oraz powstałego na kilka lat przed wojną Studium Pracy Społecznej we Lwowie (zob. Łapot, 2018; Piwowarczyk, 2015).

Swoisty mit i tęsknota za ideałami poznańskiej szkoły pozostały w pamięci wielu spośród ponad dwustu jej absolwentów. Wspominając po latach osobę dyrektora KSS ks. Edwarda Kozłowskiego (zamęczonego podczas wojny przez Niemców), jedna ze słuchaczek pierwszego rocznika pisała, że „ideowość jego była prawdziwa i głęboka, bezapelacyjna i może pod pewnymi względami bezkonkurencyjna, gdy się go miało możność porównać z innymi działaczami społecznymi" (*Relacja*, [1977]).

BIBLIOGRAFIA

Banaszak, M. (1974). Narodziny Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu. *Chrześcijanin w Świecie*, *4*, 82–93.

Bender, R. (2005). Katolicka Szkoła Społeczna. W: *Encyklopedia białych plam* (t. XIX, s. 16–164). Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.

Bieńkowska, B. (red.). (2000). *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach Polskich okupowanych w latach 1939–1945 (bez ziem wschodnich)* (oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański). Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

Brenk, M. (2014). Minęło 90 lat od uchwalenia Ustawy o opiece społecznej w Polsce. *Praca Socjalna*, *1*, 113–123.

Brenk, M. (2022). Ks. Edward Kozłowski (1888–1940) – działacz społeczny, dyrektor Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu. *Biografistyka Pedagogiczna*, *7*(1), 213–234. http://doi.org/10.36578/bp.2022.07.01

Brenk, M. (2019). Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu (1927–1939). *Praca Socjalna*, *3*, 137–153. http://doi.org/10.5604/01.3001.0013.5705

Caritas catholica. (1928). *Przewodnik Miłosierdzia*, *5*, 97–102.

Chamot, M. (1991). *Polska myśl chrześcijańsko-społeczna w zaborze pruskim w latach 1890–1918*. Adam Marszałek.

Chmielewski, W. (1927). *Zasady księgowości fabrycznej z praktycznemi wskazówkami i ćwiczeniami, uwzględniającymi skombinowaną metodę włoską, niemiecką, amerykańska i francuską*. Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu oraz Państwowa Szkoła Przemysłowa w Bydgoszczy.

Chmielewski, W. (1946). *Rachunkowość przebitkowa dla samorządów.* Składnica Ksiąg i Druków dla Samorządu Terytorialnego w Poznaniu.

Damazyn, M. (2017). Nie-ordynariusz gnieźnieński Stanisław Bross. *Roczniki Teologiczne*, *4*, 133–156. https://doi.org/10.18290/rt.2017.64.4-7

Dulczewski, Z. (1996). O badaniach socjologicznych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Z prof. dr. hab. Zygmuntem Dulczewskim rozmawiają: Jan Włodarek – dyrektor Instytutu Socjologii UAM i Stanisław Lisiecki – członek Kolegium Redakcyjnego PZ. *Przegląd Zachodni*, 4, 111–117.

Dulczewski, Z. (1997). Profesor Wyższego Katolickiego Studium Społecznego. W: S. Kozyr-Kowalski, A. Przestalski, J. Włodarek (red.), *Krytyka rozumu socjologicznego. Praca zbiorowa, wydana z okazji 100-lecia urodzin Tadeusza Szczurkiewicza* (s. 586–593). Zysk i S-ka.

Dybowski, J. (1938). Śp. prof. dr Paweł Gantkowski (lekarz, działacz społ.). Wspomnienia pośmiertne, *Kronika Miasta Poznania*, *4*, 547–549.

Feuerstein, K. (1930). O kształcenie pracowników opieki społecznej. *Przegląd Społeczny*, *1*, 5–9.

Gajewski, S. (2002). Krawczyk Władysław. *Encyklopedia Katolicka*, *IX*, 1234.

Głowinkowska, A. (1969). Wspomnienie o dr Marii Rymarkiewicz. *Bibliotekarz*, 6, 190.

Gulczyński, A. (2001). Stanisław Adamski (1875–1967). W: *Wielkopolanie XX wieku* (s. 19–37). Poznań.

Kamiński, K. (2013). Formacja katechetów zakonnych i świeckich w diecezji włocławskiej w XX wieku. *Studia Włocławskie, 15*, 202–222.

Karłowski, K. (1967). Śp. ks. Zygmunt Baranowski. *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej*, *18*, 111–113.

Kosiek, Z. (1971). *Marian Wachowski (1903–1970). Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, *3*, 603–607.

Kozłowski, E. (1924). O szkołę społeczną, *Przewodnik Społeczny,* 289–294.

Kozłowski, E. (1930). Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu. W: *Pracownik oświatowy. Biuletyn XIV Konferencji oświatowej poświęconej sprawie kształcenia pracowników*

oświaty dorosłych. Krzemieniec, 22–25 maja 1930 r. (s. 126–128). Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Kozłowski, E. (1970). Doc. dr Marian Wachowski – współtwórca pedagogiki rolniczej. *Biuletyn Pedagogiczny Szkolnictwa Rolniczego, 5*, 154–160.

Kurs dla wychowawczyń i wychowawców zakładów zamkniętych. (1926). *Przewodnik Miłosierdzia*, 169–171.

Leśniewska, H. (1937). *Dokształcanie wychowawców zakładów opiekuńczych.* Drukarnia SS. Urszulanek S. J. K. Lubocześnicy pod Pniewami.

Leśniewska, E. (2009). Życie Wandy Szuman. W: B. Borowska-Beszta (red.), *Wanda Szuman – pedagog i andragog specjalny – Szkice do portretu* (s. 19–25). Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.

Łapot, M. (2018). Studium Pracy Społecznej we Lwowie (1935–1939). *Pedagogika Społeczna*, *2*, 83–101.

Łoza, S. (1938). *Czy wiesz kto to jest.* Wydawnictwo Głównej Księgarni Wojskowej.

Malinowski, L. (1998). Geneza opieki socjalnej w Drugiej Rzeczypospolitej. W: L. Malinowski, M. Orłowska (red.), *Praca socjalna służbą człowiekowi* (s. 15–28). Wyd. Akademickie Żak.

Maliszewski, T. (2013). Wyższe szkoły ludowe w koncepcjach pracy oświatowej ks. Antoniego Ludwiczaka. *Studia Edukacyjne, 29*, 169–190.

Piaszyk, M. (1979). Rola Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu w zawodowym dokształcaniu zakonnic. *Roczniki Nauk Społecznych*, *7*, 85–104.

Pierwszy Ogólnopolski Zjazd Przedstawicieli Opieki Społecznej Samorządu Terytorialnego w Poznaniu, dnia 24 i 25 września 1933 [1933]. [Poznań], s. 70.

Piwowarczyk, M. (2015). Nowoczesne formy kształcenia pracowników społecznych na przykładzie Studium Pomocy Społecznej we Lwowie. W: A. Haratyk, N. Zayachkivska (red.), *Rozwój polskiej i ukraińskiej teorii i praktyki pedagogicznej na przestrzeni XIX i XX wieku, t. 5: Edukacja dorosłych w Polsce i na Ukrainie (XIX–XX w.)* (s. 99–121). Atut.

Prospekt dwuletniego Kursu Pracy Społecznej Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu [na rok 1928/29]. (1928). *Przewodnik* Misłosierdzia, *7*, 165–168.

Prospekt dwuletniego Kursu Pracy Społecznej Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu na rok 1930/31. (1930). *Opieka nad Dzieckiem, 8*, 400–402.

Prospekt Wyższego Katolickiego Studium Społecznego w Poznaniu, rok X, 1937/38. (1937). Czcionkami drukarni S.A. Ostoja.

Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 czerwca 1939. (1939). Stowarzyszenie Samopomoc Urzędników Polskiej Służby Zagranicznej.

Siwek, D., Wiśniewska, E. (2009). Historia życia Wandy Szuman, W: B. Borowska-Beszta (red.), *Wanda Szuman – pedagog i andragog specjalny – Szkice do portretu* (s. 96–104). Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.

Skład uniwersytetu w roku akademickim 1927/28. (1928). Czcionkami drukarni Uniwersytetu Poznańskiego.

Skład uniwersytetu w roku akademickim 1930/31. (1931). Czcionkami drukarni Uniwersytetu Poznańskiego.

Sprawozdanie Katolickiej Szkoły Społecznej za rok 1928. (1930). *Przewodnik Społeczny*, *1*, 1–8.

Statut Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu. (1927). *Miesięcznik Kościelny Archidiecezyj Gnieźnieńskiej i Poznańskiej*, *6*, 32–34.

Statut Wyższego Katolickiego Studium Społecznego w Poznaniu. (1937). *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej*, 5 lipca 1937.

Szczurek, T. (1957). Ks. Prof. Seweryn Kowalski (1890–1956). *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, *10*, 1–8. https://doi.org/10.21906/rbl.2598

Teinert, Z. (1976). Baranowski Zygmunt. W: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia Katolicka* (tom II, s. 11). Towarzystwo Naukowe KUL.

Theiss, W. (2001). Pedagogika społeczna okresu II Rzeczypospolitej. (Pytania o naukowy dyskurs). W: E. Trempała, M. Cichosz (red.), *Pedagogika społeczna. Tradycja – teraźniejszość – nowe wyzwania,* (s. 15–24). Wszechnica Mazurska.

Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej, Dz.U. 1923 nr 92 poz. 726. https://doi.org/10.1007/BF01175674

Ustawa z dnia 22 lutego 1937 r. o prywatnych szkołach wyższych, Dz.U. 1937 nr 13, poz. 89.

Wesołowski, A. (1981). Tadeusz Szczurkiewicz – działalność organizacyjno-naukowa i dydaktyczna (w 85-lecie urodzin). W: A. Kwilecki (red.), *60 lat socjologii poznańskiej: praca zbiorowa* (s. 135–143). Wydawnictwo Naukowe UAM.

Wincławski, W. (2011). *Słownik biograficzny socjologii polskiej*. Wydawnictwo UMK.

Wyrobkowa-Pawłowska, W. (1991). Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. W: E. Leś, J. Rosner (red.), *Kształcenie pracowników socjalnych* (s. 14–22). Polskie Towarzystwo Pracowników Socjalnych.

Zakrzewski, Z. (1965). Prof. dr Stefan Rosiński. Z żałobnej karty. *Kronika Miasta Poznania, 3,* 73–75.

Dokumenty archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Zespół Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

a) Słuchacze szkół wyższych według języka ojczystego i wyznania w r. 1937/38 [1938]. Sygn. 155, k. 1-6.

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

Zespół Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu

a) Indeks nr 187 Studium Społecznego Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu, wł. Leonilla Hapońska, Sygn. 26.

b) Indeks nr 246 Wyższego Katolickiego Studium Społecznego w Poznaniu, wł. Krystyna Dmochowska, Sygn. 25.

c) Relacja Słuchaczki Marii Dmochowskiej [1977] . Sygn. 25.

Zespół Konsystorz Arcybiskupi

a) Korespondencja ks. E. Kozłowskiego z Kurią Arcybiskupią, Poznań, dn. 12 IV 1927, Sygn. KA 15927.

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach

Zespół Kancelaria Biskupa Adamskiego

a) Korespondencja ks. E. Kozłowskiego z Ks. B. Kominkiem, Poznań, dn. 3 I 1936. Sygn. 168, k. 100-101.

b) Korespondencja ks. E. Kozłowskiego z Ks. bp. S. Adamskim, Poznań, dn. 19 XII 1936. Sygn. 168, k. 149.

c) Korespondencja bpa S. Adamskiego z ministrem Bronisławem Żongołłowiczem, Katowice dn. 10 X 1936.

Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

a) Dyplom ukończenia studiów magisterskich ks. Edwarda Kozłowskiego, Poznań dn. 25 II 1925, Sygn. 103d/820.

Archiwum Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie

Zespół Spuścizna Witolda Bronowskiego
a) Program wykładów w Katolickiej Szkole Społecznej w Poznaniu [1938], Sygn. 5, k. 4-14.

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Zespół Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu:
a) Korespondencja ks. E. Kozłowskiego z W. Szuman, Poznań, dn. 31 XII 1930, Sygn. 1.
b) Korespondencja ks. E. Kozłowskiego z Antonim Brzdąkiewiczem, Poznań, dn. 30 V 1938, Sygn, 14.

Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

Zespół Spuścizna Tadeusza Szczurkiewicza:
a) Szczurkiewicz, T. [1967]. *Życiorys*. Sygn. 75.
b) Umowa dotycząca objęcia stanowiska stałego profesora Wyższego Katolickiego Studium Społecznego. Poznań, dn. 1 X 1929, Sygn. 39.

ANEKS

Wykaz przedmiotów wraz z liczbą godzin tygodniowo oraz nazwiska wykładowców na Studium Społecznym Katolickiego Studium Społecznego na Studium Społecznym Katolickiego Studium Społecznego

Rok I

PRZEDMIOT	Trymestr			Nazwisko wykładowcy
	I	II	III	
WYKŁADY				
Apologetyka, dogmatyka i etyka (Zasady dogmatyczno-etyczne)	2		2	Ks. Z. Baranowski
Katolicka nauka społeczna	3			Ks. E. Kozłowski
Lektura encyklik społecznych	1	1	1	Ks. E. Kozłowski
Posłannictwo pracownika społecznego (Ogólne metody pracy społecznej)	1	1	1	Ks. E. Kozłowski (ks. W. Krawczyk)
Metodyka pracy umysłowej	2	1		M. Wachowski
Ekonomia społeczna (Ekonomia społeczna wraz z polityką społeczną)	2	2	2	J. Gutsche (Ks. W. Krawczyk)
Psychologia ogólna (Psychologia)	4			T. Szczurkiewicz (M. Wachowski, S. Frycz)
Ustawodawstwo społeczne (Ubezpieczenie społeczne)	2	2	2	J. Gutsche (S. Wilczyński)
Kwestia społeczna (Zarys kwestii społecznej)		3		Ks. E. Kozłowski (ks. W. Krawczyk)
Socjologia (Socjologia teoretyczna)		3	3	T. Szczurkiewicz
Ogólne zasady prawa		2		J. Gutsche (M. Howorka)
Teoria zebrań		2		Ks. W. Adamski
Biurowość (Biurowość wraz z ćwiczeniami)			3	Ks. W. Adamski
Prawo ustrojowe (Ustrój prawno-sądowy i prawo konstytucyjne, Prawo konstytucyjne i administracyjne, Prawodawstwo ustrojowe, Prawo administracyjne)			2	J. Gutsche (W. Bronowski)
ĆWICZENIA				
Zwiedzanie instytucji i organizacji społecznych wraz z referatami (Referaty z wizytacji społecznych)	4	4	4	M. Wachowski
Ćwiczenia dyskusyjne				J. Gutsche
Ćwiczenia praktyczne z pracy społecznej			1	M. Wachowski
Konwersatorium z psychologii społecznej	2	2		T. Szczurkiewicz
Seminarium socjologiczne			2	T. Szczurkiewicz
Hospitacje oświatowe	bd	bd	bd	M. Wachowski
Pisanie na maszynie	1	1	1	Gertruda Linck (? Czaporowski)

Rok II

WYKŁADY	Tr.	Wykładowca
Praktyki sześciomiesięczne na IV i V trymestrze		M. Wachowski
Księgowość (Książkowość)	2	? Chmielewski[5]
Publicystyka	2	J. Gutsche
Medycyna i higiena społeczna (Higiena społeczna)	2	F. Witaszek (P. Gantkowski)
Statystyka	2	Ks. E. Kozłowski (S. Rosiński)
Akcja Katolicka (Istota i metody akcji katolickiej)	2	Ks. S. Bross
Dla grupy A b.d.	bd	b.d.
Dla grupy B Ruchy społeczno-oświatowe (Ruch społeczny i oświatowy w Polsce)	2	J. Gutsche (ks. E. Kozłowski, ks. W. Krawczyk)
ĆWICZENIA		
Seminarium społeczne	1	Ks. E. Kozłowski
Seminarium z praktyki	1	M. Wachowski
Seminarium oświatowe (dla gr. B)	1	M. Wachowski
Seminarium opieki społecznej (dla gr. A)	1	Ks. S. Janiak

Rok III i IV (jeden trymestr)	VII	VIII	IX	X	
WYKŁADY					
Ekonomika organizacyjna (Ekonomika administracyjna, Technika pracy organizacyjnej)	1				Ks. W. Adamski
Prawo administracyjne	3				J. Gutsche
Socjologia (Socjologia szczegółowa, Socjologia stosowana)	2				T. Szczurkiewicz
Lektura Pisma św. (Egzorty tygodniowe)	1	**1**	1	**1**	Ks. Z. Baranowski (Ks. S. Kowalski, ks. S. Adamski)
Socjologia		**2**	2	**2**	T. Szczurkiewicz
Pedagogika		**3**	3		M. Wachowski (S. Frycz)
Kościelne prawo małżeńskie i rodzinne		**2**	2		Ks. S. Bross
Cywilne prawo familijne (Prawo familijne i opiekuńcze)		**2**	2		J. Gutsche
Technika przemawiania		**2**	2		P. Gantkowski
Psychologia dziecka i młodzieży (Nauka o dziecku i młodzieży)		**3**	3		T. Szczurkiewicz (M. Wachowski)
Problemy organizacyjne i społeczne				**4**	(b.d.)

[5] Prawdopodobnie był to Wiktor Chmielewski, autor publikacji: *Zasady księgowości fabrycznej z praktycznemi wskazówkami i ćwiczeniami, uwzględniającymi skombinowaną metodę włoską, niemiecką, amerykańska i francuską*, Poznań–Bydgoszcz 1927; *Rachunkowość przebitkowa dla samorządów,* Poznań 1946.

Rok III i IV (jeden trymestr)	VII	VIII	IX	X	
WYKŁADY – GRUPA A					
Opieka społeczna	2	**2**			Ks. S. Janiak
Pedagogika zakładowa (Organizacja instytucji i zakładów opiekuńczych i wychowawczych)	2				W. Szuman
WYKŁADY – GRUPA B					
Ruchy społeczno-oświatowe (Historia i istota prądów oraz ruchów społecznych i oświatowych, Historia, istota i metody akcji charytatywnej)	3				Ks. E. Kozłowski (Ks. S. Janiak)
Metodyka pracy oświatowej (Technika i metodyka pracy oświatowej, Zasady pracy oświatowej)	3	2	2	2	M. Wachowski
Polityka biblioteczna (Bibliotekarstwo)		2	**2**		M. Rymarkiewicz (Ks. A. Ludwiczak)
ĆWICZENIA					
Seminarium socjologiczne	2	**2**	2	**2**	T. Szczurkiewicz
Seminarium społeczne	1	**1**	**1**	1	Ks. E. Kozłowski
Seminarium praktyki społecznej	1	**1**	**1**	**1**	M. Wachowski
Seminarium opieki społecznej (dla gr. A)	1	**1**	**1**	**1**	Ks. S. Janiak
Seminarium oświatowe (dla gr. B)	1	**1**	**1**	**1**	M. Wachowski
Seminarium publicystyczne		**1**	**1**		J. Gutsche
Stenografia		2	2		A. Tuliszka

Dane dotyczą kursu rozpoczętego w r.a. 1935/1936. W nawiasach umieszczono nazwiska osób prowadzących przedmiot w innych latach oraz stosowane alternatywne nazwy przedmiotów w różnych rocznikach kursów.

Opracowanie własne na podstawie: Indeks nr 187; Indeks nr 246; *Prospekt* (1937); *Relacja* [1977]; *Program*, [1938], k. 4–14; *Prospekt* (1928); *Prospekt* (1930); *Skład* (1928); *Skład* (1931); *Sprawozdanie* (1930).